

IRODALMI SZÖVEGEK KRITIKAI KIADÁSÁNAK SZABÁLYZATA

A Magyar Tudományos Akadémia textológiai bizottságának közreműködésével összeállította
PÉTER LÁSZLÓ

A Függelék KULCSÁR PÉTER (latin)
KOVÁCS ILONA (francia)
KOVÁCS ZSUZSA (olasz) és
VIZKELETY ANDRÁS (német)
dolgozta ki

TARTALOM

1. Bevezetés
2. A kritikai kiadvány tartalma
3. A kiadvány szerkezete
4. A szövegközlés
5. A helyesírás
6. A szöveggondozás
7. A kiadvány jegyzetei
8. Tartalomjegyzék, mutatók, rövidítésjegyzék
9. Vegyes rendelkezések
10. Függelék
  - 16–19. századi idegen nyelvű szövegek közlése
  - Latin
  - Francia
  - Olasz
  - Német

1. BEVEZETÉS

1.1 Ez a szabályzat érvényes minden forrásértékű magyar szövegnek, főként írók és költők (a továbbiakban: *szervezők*) teljes életművének vagy egy-egy művének (a továbbiakban: *szövegnek*) tudományos, ún. kritikai kiadására. Ha valamely tudományág képviselői némely részletszabálytól el kívánnak térni, eljárásukat meg kell okolniuk.

1.2 A kritikai kiadás feladata, hogy rögzítse a szöveg lehető teljes és hiteles alakját, tárja föl keletkezésének idejét, helyét, körülményeit, s ezzel szolgálja mind a különféle szak-tudományokat, mind az oktatást, mind pedig — a népszerű kiadások alapjaként — a közművelődést.

1.3 Minden kötet sajtó alá rendezője (a továbbiakban: *szerkesztője*) a felelős, hogy a kiadvány a korszerű tudományos követelményeknek megfeleljen.

2. A KRITIKAI KIADVÁNY TARTALMA

2.1 A teljes életműre kiterjedő kiadvány tartalmazza a szerző művészi alkotásait, töredékeit, zsengeit, tervvázlatait, tanulmányait, esszéit, műfordításait, publicisztikai írásait, naplóit, leveleit és a hozzá írt leveleket is. Velük azonos eljárást kíván a modern hang- és képrögzítéssel megörökített szöveg is. A szerzőtől származó színpadi, film-, rádió- és televízió-feldolgozások eredeti műnek számítanak, és az életműsorozat megfelelő helyén közlendők.

2.2 A kiadvány közölje a szerző idegen nyelven írt műveit és levelezését, a jegyzetekben (a továbbiakban: a Jegyzetekben) magyar fordításukkal, a verseket legalább prózában, de sorokba tördelve. Ezek a szövegek is a műfajnak és az időrendnek megfelelő helyre, tehát a magyar nyelvű írások közé kerüljenek. Ha a szerző magyar nyelvű szövegébe idegen nyelvű részleteket, idézeteket illesztett, ezeknek fordítását lapalji jegyzetben kell közölni; a terjedelmeseket a kiadványnak a szerkesztői jegyzeteket magában foglaló részében.

2.3 Ajánlatos közreadni a szerző egyéb saját kezű följegyzéseit (könyvbejegyzéseit, dedikációit stb.), sőt klasszikusaink személyes okmányait (kérvényeit, leltárait stb.) is, ha az életmű teljesebb megértését segítik, vagy főként ha tőle elszakíthatatlanok. Válogatott közlésük esetén a kihagyottakról a Jegyzetekben regesztát és bibliográfiát kell adni.

2.4 Ha a költő verséhez dallamot szerzett, vagy versét mástól származó dallamra alkotta, a dallamot is közölni kell; ugyanúgy a szerzőnek saját művéhez készített rajzait, illusztrációit is.

2.5 A szerkesztő a kiadványban helyezze el a szerzőnek néhány hiteles és jellemző, lehetőleg a közreadott szöveg keletkezéséhez korban illő arcképét, esetleg más életrajzi vonatkozású képet is. Mutassa be hasonmásban a szerzőnek néhány olyan gondosan kiválasztott kéziratát, amely tükrözi kézírásának fejlődését; eszmei szempontból fontos, vagy bizonytalan olvasatú, sok javítást tartalmaz, vagy más szempontból jellegzetes; továbbá az

első kiadások borító- és címlapjait, értékes illusztrációit és egyéb, pl. tipográfiaileg jellemző lapjait.

2.6 Teljes életmű kiadásában a teljességre való törekvés követelménye azt jelenti, hogy a szerzőnek minden alkotását közzétesszük, a kivételképpen kihagyhatókat pedig bibliografikusan számba vesszük. A textológusoknak (a szerkesztőnek, a sorozatszerkesztőnek, esetleg a lektornak, megegyezésük hiányában a Magyar Tudományos Akadémia textológiai munkabizottságának) döntésétől függ, hogy bizonyos műfajoknak (pl. egy költő kevésbé jelentős publicisztikai írásainak) vagy bizonyos műveknek (pl. a művészi szempontból csekély értékű, a szerzőt kevésbé jellemző alkalmi verseknek, hivatalos leveleinek stb.) szövegét is kiadja-e. A mellőzött műfaji csoportról a Jegyzetekben összefoglaló ismertetést kell adni. A kihagyott mű címét a kiadvány főszövegei közt, a megfelelő időrendi helyén föl kell tüntetni; lelőhelyéről, tárgyáról, a benne előforduló nevekről pedig a Jegyzetekben kell szólni. Nagyobb mennyiségű, egynemű mellőzött anyagról elég a Jegyzetekben kivonatot (*regesztát*) adni.

2.7 Olyan mű kiadása elé, amelynek megjelentetése megokolást kíván, előszóban vagy a hozzá tartozó Jegyzetek elején részletes értékelő tanulmányt kell írni. Ha nem az egész kötetre, csupán egy-egy műre nézve szükséges a megokolás, ez a Jegyzetek megfelelő részének élén álljon.

2.8 Ha valamely szerzőnek csak egy művét adjuk ki kritikai kiadásban, akkor tájékoztatást kell adnunk arról, hogy a kiadásra kerülő szövegnek hol a helye, mi a jelentősége a szerző életművében, tehát mi okolja meg, hogy az életműből éppen ezt a művet jelentetjük meg. Az ilyen egyes művek kiadására értelemszerűen vonatkoznak a szabályzat rendelkezései.

3. A KIADVÁNY SZERKEZETE

3.1 A teljes életművet felölelő kiadvány általában előbb közölje a szépirodalmi műveket, majd a tanulmányokat, a publicisztikai írásokat, végül a levelezést és az egyéb írásokat. A szépirodalmi alkotások sorrendjét az életmű jellege szabja meg. Költő műveinek kiadásában elsők a versei, majd a szépprózája, a drámái s így tovább. Ha a szerző regény- vagy drámaíró, elbeszélő, az életművének jellegét meghatározó műfajok kerüljenek előre (sorozatban az első kötetekbe, egykötetes kiadványnak az elejére), egyéb alkotásait (pl. verseit) utánuk helyezzük el.

3.11 A szerzőnek a szövegét kísérő saját jegyzete a megfelelő szövegrészről közlő lap aljára helyezendő. Ha ez a saját jegyzet tanulmány méretű, jellegétől függően közvetlenül a mű szövege elé vagy mögé kerüljön.

3.2 Egy-egy műfajon belül a szövegeket általában időrendben közöljük. Az időrend alapja a szöveg keletkezésének (rendszerint befejezésének vagy első megjelenésének) időpontja. A hosszabb ideig készült vagy ismételt és jelentősen átdolgozott szövegek esetében két időpontot kell megadni. (Például 1817/1823: 1817-ben már készen volt, de végleg-

ges alakját csak 1823-ban nyerte el. Vagy: 1823–1827: a jelzett években a szerző folyamatosan dolgozott rajta, ez idő alatt részletekben készült el.) Azt a művet, amelynek keletkezését csak hozzávetőlegesen, két időponton belül lehet megjelölni, a későbbi dátum (*terminus ante quem*) szerinti helyre tegyük. A megállapíthatatlan keltezésű műveket a kiadvány (vagy a sorozat) végén együtt közöljük. Az időrendi besorolást a Jegyzetekben mindig meg kell okolni.

3.21 Kellő megokolással alkalmazható az időrend elve fő elrendező szempontként is. Ilyenkor az életmű minden darabját (verseket, cikkeket, leveleket stb.), műfajukat figyelmen kívül hagyva, szoros időrendben közöljük. Ezzel az alkotó fejlődését még nyilvánvalóbbá tehetjük, és megkönnyíthetjük a különböző műfajú írásoknak egymáshoz való viszonyítását.

3.22 A nagyobb terjedelmű művek keletkezésének időpontját a cím után, a kisebb terjedelműekét a mű szövege után kell föltüntetni. Verseskötetekben egy-egy év termése előtt is és minden vers alatt is adjuk meg az évszámot, sőt célszerű ezt az élőfejlésben laponként megismételni. Az élőfejlésbeli évszám alkalmazása más esetekben is hasznos lehet, mert megkönnyíti a tájékozódást a több lap terjedelmű műveket tartalmazó kötetben.

3.3 A szerző szerkesztette kötetek és ciklusok egy-egy darabjának közlésében a szerkesztő kétféleképpen járhat el:

3.31 Egy-egy művet (verset) a keletkezésének megfelelő időrendi helyen közöl. Ez esetben a műnek a kötetbe vagy a ciklusba illesztéséről a Jegyzetekben kell szólnia, a kötet végén pedig olyan mutatót közölnie, amely a kötet vagy a ciklus szerinti sorrendben tartalmazza a címeket és kiadványbeli lapszámukat.

3.32 Az egész kötetet vagy ciklust az összeállításának megfelelő időrendi helyre sorolva, egységes műként közli, és az egyes művek keletkezési idejét a Jegyzetekben adja meg. Ebben az esetben a művek címét a maguk időrendi helyén is közölni kell, utalva ciklusbeli helyükre.

3.4 Az életműbe tartoznak a zsengek, töredékek és műfordítások is.

3.41 A zsengeket a megfelelő kötet elején, időrendben kell közölni.

3.42 A töredékek, ha keletkezésük ideje megállapítható, szintén a maguk időrendi helyén szerepeljenek. Pontos keltezés hiányában a hozzávetőleg meghatározható időben (évben, korszakban) keletkezett töredékeket egy-egy év vagy korszak termésének a végén, egy csoportban kell közölni.

3.43 A műfordításokat, ha számuk vagy terjedelmük nem nagy, műfajukon belül az egységes időrendbe kell sorolni. Nagy mennyiségű vagy nagyobb terjedelmű fordítások az eredeti művek után külön csoportosítandók, vagy önálló kötetben saját időrendjükben közölhetők.

3.5 A kiadatlan vagy a szerző halála után előkerült szöveget is az életében megjelent szövegekkel azonos elvek szerint kell beosztani.

3.6 Költőnek a leveleiben, prózai műveiben levő verseit és műfordításait, ha önálló szerepük, értelmük van, a versei és műfordításai között, a megfelelő időrendi helyen is közölni kell.

3.7 Ha kötet szerkesztési vagy egyéb szempontok megokolják, a nagyobb terjedelmű (pl. epikai) versek kiemelhetők a kisebb költemények időrendjéből, s a kisebbek előtt vagy után közölhetők.

3.8 A verses és a prózában írt drámai műveket csak különlegesen megokolt esetben célszerű egymástól elkülönítve közölni.

3.9 A szerző dokumentumszerű följegyzéseit a szerkesztő a kiadvány végén helyezze el, mennyiségüktől és terjedelmüktől függően függelékbe vagy külön kötetbe.

3.10 A kétes hitelességű műveket a hiteles művek után függelékben, szintén időrendben kell elhelyezni. Azokról a korábban a szerző műveinek tulajdonított művekről, amelyekről időközben a kutatás kimutatta, hogy nem az ő alkotásai, a Jegyzetekben kell szólni, hivatkozással a cáfolat (atetéza) szakirodalmára.

4. A SZÖVEGKÖZLÉS

4.1 Számos irodalmi műnek több, egymástól kisebb-nagyobb mértékben különböző szövege maradt ránk. A változatok szövegeinek eltérései a *szövegváltozatok* (variánsok). Azt a szöveget, amelyet a szerkesztő a kiadvány alapjául tekint, *alapszövegnek* nevezzük. A kiadványban közölt szöveg a *főszöveg*. A főszöveg általában azonos az alapszöveggel, de a szövegkritikai tevékenység következtében eltérhet tőle. Ha a szerző ugyanazt a művét eszmei vagy művészi szempontból jelentős változtatásokat téve átdolgozta, a műnek több *főváltozatáról* beszélünk. Az utolsó főváltozat a *végleges változat*. A kiadványban a főváltozatokat önálló főszöveggént közölhetjük.

4.11 Nem tekintjük szövegváltozatnak a gépelt vagy nyomtatott szövegben a technikai eredetű eltérést (pl. *í, ú, ű* helyén *i, u, ü*), ha sem tartalmi, sem verstani jelentősége nincs, és a szerző nyelvéllapotára, helyesírási elveire és gyakorlatára sem nyújt érdemi adatot. Ugyanígy nem szövegváltozat a nyilvánvaló sajtóhibából eredő eltérés. Fontos esetben azonban az ilyen különbségekre is föl kell hívni a figyelmet (pl. ha az eddigi kiadások öröklődő sajtóhibája). Ha következetesen fordulnak elő, elég általában szólni róluk; a különleges vagy a vitatható jelentőségű eltérésekről pedig egyenként a Jegyzetekben.

4.2 Alapszövegül általában az *utolsó kéz* (*ultima manus*) elve alapján a szerző életében megjelent utolsó, a szerzőtől gondozott vagy jóváhagyott közlés, vagy a legkésőbbi eredeti (*autográf*) kézirat (gépírat, nyomdai levonat) szolgál. Ezt az elvet azonban nem szabad mereven, kellő mérlegelés nélkül alkalmazni; bizonyos esetekben el lehet, sőt el kell tőle térni. Így például, ha kétséget kizáróan megállapítható, hogy a szerző életében megjelent szöveg csak a cenzúra beavatkozása vagy a politikai viszonyokkal számoló *öncenzúra* miatt tér el a szerző korábbi szövegétől, akkor a korábbi fogadjuk el alapszövegnek. Viszont a kényszer nélkül, akár más tanácsára is, de a szerző beleegyezésével történt változtatást tiszteletben kell tartanunk.

4.3 Ha egy műnek sem eredeti kézírata, sem a szerző életében, gondozásában megjelent nyomtatott kiadása nem maradt ránk, a későbbi másolatok vagy nyomtatott kiadások

pedig eltérnek egymástól, a szerkesztő igyekezzék legjobb tudása szerint körültekintően megállapítani, melyik a szerző szándékának legmegfelelőbb, rá legjellemzőbb változat, és ezt tekintse alapszövegnek. Az alapszöveg kiválasztását a Jegyzetekben mindig meg kell okolni.

4.4 Alapszövegül csak egyetlen változat szolgálhat; nem szabad a különböző változatokat önkényesen vegyíteni (*kompilálni*). Az alapszövegül kiválasztott változat hibáit azonban szükséges a többi változat tanulságai alapján javítani (*emendálni*).

4.5 A főváltozatokat általában teljes terjedelmükben a főszövegek között, saját időrendi helyükön közöljük. Ezeknek a főszövegekként közölt változatoknak az összefüggéseire a Jegyzetekben föl kell hívni a figyelmet, hogy kitűnjék, melyik közülük a véglegesnek tekinthető változat. A főváltozatok nagyobb művek esetében is lehetőleg egy kötetbe kerüljenek a végleges változattal. Kivételképpen elfogadható, hogy ha egy nagy terjedelmű műnek csupán kisebb része tér el lényegesen, akkor csak ezt a részt közöljük a főszövegek közt, a nem közölt részében levő kisebb eltéréseket pedig csak a Jegyzetek megfelelő helyén.

4.6 Egy-egy kötetben az időrendbe sorolt műveket (verseket, cikkeket, leveleket stb.) sorszámmal kell ellátni. Minden mű száma a cím előtt vagy fölött arab számjeggyel legyen föltüntetve, s a műhöz tartozó Jegyzeteket ugyanez a szám vezesse be.

4.7 A főszöveget ötsoronként számozzuk. A számok után nem teszünk pontot. A cím nem tartozik a számozott sorok közé. A sorok számozásában a művek műfajától és terjedelmétől függően a következőképpen járjunk el:

4.71 Hosszabb költeményekben (főleg régi szövegekben) kívánatos a versszakoknak a sorok számozásától független megszámozása is. Nagy epikai művekben a sorok és a versszakok számozása énekenként vagy nagyobb szakaszonként kezdődjék újra.

4.72 Verses drámák sorait fölvonásonként újrakezdve számozzuk. A külön sorban szereplő személyneveket és színi utasításokat a sorok számozásában hagyjuk figyelmen kívül: ezekre annak a két sornak a számával utalunk, amelyek között helyet foglalnak (pl. *17. és 18. között*).

4.73 Rövid (egy-két nyomtatott lapot kitevő) prózai írások, cikkek, levelek sorainak számozása egy-egy szövegen belül legyen folyamatos.

4.74 Hosszabb (három-négy lapnál nagyobb terjedelmű) prózai művek (regények, elbeszélések, prózában írt drámák, tanulmányok, cikkek stb.) esetében kezdjük laponként előlről a sorok számozását. *Sorjelző* mellékelésével a számozás mellőzhető.

5. A HELYESÍRÁS

5.1 Az 1832. évi első akadémiai helyesírási szabályzat előtt keletkezett szöveg betűhíven közlendő. A mai nyomdai gyakorlatban nem használt jel (j, ß, ſ, ő, ű, ó, ú stb.) jelenleg használatos betűvel helyettesíthető. Meghagyható, ha a szerző írásmódját jellemzi, vagy szerepe van helyesírása fejlődésének tükrözésében, és ha nyomdai megoldása lehetséges. Mai helyesírásra írandó át az alapszöveg, ha csak későbbi másolat.

5.11 A szövegbeli rövidítéseket általában szögletes zárójelk közt föl kell oldani. (Pl. K.[edves] B.[arátom!])A régi levelekben szokásos *Kglmed*, *Mltsgod*, *Nsgos* vagy más, gyakran előforduló rövidítést hagyjuk meg, és rövidítésjegyzékben adjuk meg föloldásukat.

5.2 Az 1832 és 1904 között, azaz a Simonyi-féle iskolai helyesírás érvényesülése előtt keletkezett irodalmi szövegek közlésében a következő, technikai természetű módosításokat hajtsuk végre: a *c* hangértékű *cz* helyett *c-t*, a *cs* hangértékű *ts* helyett *cs-t*, az *szsz* típusú kettőzés helyett *szsz-t* írjunk: az *a* névelő, az *e* mutatónévmás, az *s* kötőszó és a ragtalan birtokos jelző mellől a hiányjelet hagyjuk el.

5.21 Egyébként azonban meg kell őrizni az írás korfestő erejét és azokat a sajátosságait, amelyek a szerző nyelvallapotát és írásgyakorlatát jellemzik. Így változatlanul kell hagyni a maitól eltérő hangtani jelenségeket (pl. a magán- és mássalhangzók rövidegét és hosszúságát), a nyelvjárási jellegzetességeket és a prozódiai különlegességeket. Ugyancsak változatlanul kell hagyni a szövegben a szavaknak eredeti egybe- vagy különírását, a nagy- és kisbetűk használatát, az idegen szavaknak, a személy- és földrajzi neveknek, az újságcímeknek írásmódját, továbbá a központosítást.

5.3 Az iskolai helyesírás érvényesülésének következtében 1904 óta írásgyakorlatunk már közel áll a maihoz. Ezért egyfelől ritkábban merül föl a technikai jellegű átírásoknak, a hangjelölésbeli változtatásoknak a szüksége, másfelől viszont fokozottabban gondos mérlegelést kíván, hogy a szokásostól eltérő megoldásokat egyéni, megőrzendő sajátosságként értékelhetjük-e, vagy olyan elhanyagolható különbségeknek, amelyeket az egység és következetesség végett célszerűbb figyelmen kívül hagynunk. Nyomtatott (kivált hírlapban megjelent cikkek és prózai) írások szövegeivel valamelyest szabadabban bánhatunk, mint a kéziratban ránk maradt versek, levelek, följegyzések esetében.

5.31 Az 1904 után keletkezett versek közlésében is meg kell őriznünk a költőnek azokat a bizonyíthatóan egyéni írássajátságait, amelyek nyelvhasználatáról, tudatos művészi választásának indítékáról, ízléséről tanúskodnak. Megőrzendő például a régi vagy tájnyelvi szavak írásmódja, az egybe- vagy különírás, ha jelentésbeli vagy stilisztikai különbség fűződik hozzá; a központosítás, ha különleges hangulati értéket, hangulatkeltő hatást sejtet. Ha a szerkesztő bármi okból mégis változtatást lát szükségesnek (az apróbb következtelenségek kiküszöböléséért, vagy ha zavaróan hatna a nyilvánvalóan nem elvszerű, hanem pusztán szokásból őrzött vagy ötletszerű írásmód), eljárásáról a Jegyzetekben számot kell adnia.

5.32 Az 1904 után megjelent prózai szövegek helyesírását általában közelebb hozhatjuk a maihoz, mégpedig minél kevésbé régi a szöveg, annál inkább, és minél bizonyíthatóbb, hogy az alapszöveg helyesírási sajátosságai nem annyira írójuknak, mint a művet közlő lap szerkesztőjének vagy a nyomdai szedőnek a gyakorlatát tükrözik. Színházi sűgőkönyv szövegének írásmódjához sem kell szigorúan ragaszkodni.

5.33 Újabb kori szerzők saját kézírású vagy gépelésű leveleit is betűhíven közöljük, mert ezek kétségkívül az egyéni gyakorlat hű tükrözői. A következetesség kedvéért a szerző levelezőtársainak a szövegeit is betűhíven adjuk. Levelezésben a tollhibát vagy gépelési hibát se javítsuk, hanem szögletes zárójelbe tett fölkiáltójellel hívjuk föl rá a figyelmet. Ha ez sok volna, a Jegyzetekben adjunk róluk számot.

5.4 A Jegyzetek bevezetésében a szerkesztőnek ismertetnie kell a szerző egyéni helyesírását, és föl kell tüntetnie, hogy a kiadvány miben és miért tér el tőle. A kiadvány képanyagában az író helyesírásának jellegzetességeit és változását is be kell mutatni. Közzöljük a bizonytalan olvasatú szövegek hasonmását, hogy módot adjunk ellenőrzésükre, szakszerű tanulmányozásuk folytatására.

5.5 A Jegyzetekben közölt szövegváltozatok helyesírására ugyanezek az elvek érvényesek.

5.6 Olyan életmű kiadásában, amely az említett helyesírási korszakhatárokon átível, végig az első korszaknak megfelelő helyesírást alkalmazzuk.

5.7 Vitatható esetekben mindig a betűhív közlés elvét érvényesítjük.

6. A SZÖVEGGONDOZÁS

6.1 Az alapszöveg kiválasztása után a szerkesztő föladata a főszöveg kialakítása. Az alapszöveget szükség szerint javítsa. A szövegkritikai javítás (*emendáció*) mindig megokolandó.

6.21 A szűkebb értelemben vett javítás a helyesírásra, többnyire egy-egy betűre, ékezetre, írásjelre vonatkozik. A szerkesztőnek az 5. pontban ismertetett korszakhatárok figyelembevételével helyesbíteni kell a kétségtelen toll- és nyomdahibákat; föl kell oldania a szokatlan, zavaró rövidítéseket; ki kell igazítania az írásmód hanyagságával, helyesírási tévedéssel magyarázható, a nyomdai szedőgép vagy az írógép betűkészletének hiányosságából következő pontatlanságokat. Így például át kell írnia a ritmus vagy a rím megsértése nélkül fölcserélhető, hosszú hangot jelölő *i, u, ü* betűket a mai köznyelvi helyesírás szerinti *í, ú, ü*, betűkre; pótolnia kell a véletlenségből kihagyott betűket; ki kell tennie az elmaradt írásjeleket. Mindezeket a javításokat a szerkesztőnek a szerző általános eljárásának a tekintetbevételével kell végrehajtania, és a Jegyzetekben fajtánként (típusonként), esetleg fontosságuk miatt egyenként (szavanként, betűnként) meg kell okolnia. Verstani (ritmikai, rímelési) javítást a szerkesztő csak akkor végezhet, ha a jobbnak látszó formát más szövegváltozatok vagy legalább hasonló esetek (*konkordanciák*), párhuzamok (*analógiák*) igazolják. Ha a javítás csupán egy-egy betű, szótag vagy szó betoldásából áll, versben egyenként kell számot adni róla, prózai szövegben pedig a pótlás szögletes zárójelbe kerüljön.

6.22 Tágabb értelemben vett szövegjavításra akkor van szükség, ha sem eredeti kézirat, sem a szerzőtől jóváhagyott nyomtatott kiadás nem maradt ránk, és a szerkesztőnek a szöveg egy teljes szónyi vagy ennél is nagyobb részét kell helyreállítania. Ilyenkor — főként régi szövegek esetében — a szerkesztő a szerző életművének beható ismerete alapján lehetőleg következtesse ki a helyes vagy hiányzó alakot (*olvasatot*).

6.3 Ha a szerző a művét nem látta el címmel, a szerkesztő — figyelembe véve a szerző címadási módszerét, a Jegyzetekben kellő magyarázattal szolgálva — a következő elvek alapján adhat — szögletes zárójelbe foglalandó — címet:

6.31 Rövid költemény címe lehet kezdősora vagy ennek első néhány szava, a végén három ponttal.

6.32 Valamely személyről írt vers, epigramma címe lehet az illető neve.

6.33 Epikai mű (elbeszélés, regény) vagy drámai alkotás esetében a történet főszereplőjének a nevéből alkotható cím.

6.34 Ha a műnek a szakirodalom, kivált valamely régebbi neves szerkesztő (például Toldy, Gyulai, Thaly) már adott címet, és ez átment a köztudatba, célszerű ezt a címet meghagyni. Ha a szerkesztő mégis eltér tőle, eljárását meg kell okolnia.

6.35 Nem szépirodalmi mű (tanulmány, cikk stb.) címe lehetőleg tárgyának tömör megjelölése legyen.

7. A KIADVÁNY JEGYZETEI

7.1 A mű szerzőjétől származó jegyzetekkel szemben, amelyek a lap alján utalnak a főszöveg megfelelő részére, a szerkesztői Jegyzetek (*filológiai apparátus*) helye a kiadásban többféle lehet. Kerülhetnek ezek is a főszöveggel azonos lapra alulra, a szerzői jegyzektől tipográfiaiilag megkülönböztetve, kisebb betűvel. Elhelyezhető valamennyi egy tömbben, a főszövegek után, a kiadvány második felében, a főszövegnél szintén kisebb betűvel szedve. E kétféle megoldás társítása is megengedhető: például a szövegkritikai jegyzetek (javítások, szövegváltozatok, szómagyarázatok) lehetnek a lap alján, a többiek (források, tárgyi magyarázatok stb.) egy tömbben a kiadvány második felében. A kisebb terjedelmű szövegek (versek, levelek, cikkek) jegyzetei helyet kaphatnak közvetlenül a főszöveg után kisebb betűvel. Végül, ha a szövegek és a jegyzetek terjedelme és aránya lehetővé teszi, célszerű külön kötetben közölni a jegyzeteket, hogy így a szöveg és a hozzátartozó Jegyzetek egy könyv lapjainak ide-oda fordíthatása nélkül, egyszerre legyenek tanulmányozhatók.

7.2 A szerkesztői Jegyzeteknek két fő fajtája van, ennek megfelelően a külön fejezetet alkotó Jegyzetek két nagy részre tagolódnak. Az első rész az egész életműre, a kiadás egészére, a szövegeknek műfaji szempontból összetartozó sorozatára, a kiadás egy-egy kötet-csoportjára vagy kötetére vonatkozó általános tudnivalókat tartalmazza. Ezeknek a Jegyzeteknek sorozat vagy kötetcsoporthoz esetében az első kötetben önálló fejezetben van a helyük. Egy kötetnyi anyag esetében is a főszövegtől elkülönítve kell közölni őket, mégpedig ha valamennyi szerkesztői jegyzet egyetlen fejezet, akkor ennek első részét alkotják. A Jegyzetek másik része az egy-egy műre (versre, levélre stb.) vagy egy nagyobb mű (regény, dráma stb.) részeire (fejezeteire, fölvonásaira, soraira) vonatkozó adatokat közli. Ha egy kötet szerkesztői jegyzeteinek anyaga önálló fejezet, ennek második részébe kerüljenek az egy-egy műre vonatkozó jegyzetek.

7.21 Az általános tudnivalókat tartalmazó Jegyzetek tisztán filológiai jellegűek legyenek. Céljuk a szöveg hagyományának és a szerkesztő eljárásának ismertetése. A szerkesztő ne közöljön életrajzot; ne adja a szerző irodalomtörténeti vagy esztétikai értékelését; ne lépjen föl írói, költői portré készítésének igényével. Életrajzi vagy esztétikai vonatkozású meg-

jegyzéseket csak akkor közöljön, ha ezek textológiai szempontból tanulságosak, a szöveg megértéséhez nélkülözhetetlenek. Ismertesse a szerző kéziratait, történetüket, lelőhelyüket, műveinek kiadásait. Sorolja föl azokat az ismeretlen, elveszett vagy lappangó műveket, amelyekről valamilyen tudomásunk van (a rájuk vonatkozó adatokkal: címük, tárgyuk, keletkezésük időpontja stb.).

7.22 A szerző halála utáni gyűjteményes kiadásokról is számot kell adnunk, különös gondot fordítva azokra, amelyek sajtó alá rendezőjük (pl. Toldy, Gyulai) vagy további kiadásokra gyakorolt hatásuk miatt jelentősek, esetleg kritikai igénnyel készültek. Egyéb kiadásoknak (így iskolai, népszerű vagy úgynevezett díszkiadásnak) elég a fajtáit (típusait) megjelölni; ismertetésükben nem szükséges teljességre vagy részletező tárgyalásra törekedni.

7.23 A Jegyzetek bevezetőjében a szerkesztő ismertesse a főszöveg kiválasztásában és a szöveggondozásban alkalmazott eljárását. Így bizonyítékait a névtelenül vagy álnévvvel megjelent írások (cikkek, versek) szerzőségének megállapítására (*attribúció*). Képet kell adnia a szerző helyesírásáról, és meg kell okolnia, ha a kiadvány ettől eltér.

7.3 Az egy-egy műre vonatkozó Jegyzeteket a főszövegével azonos sorszám és cím vezesse be. Utána a szerkesztő közölje a főszöveg forrásának (kézirat, lelőhely, megjelenés) és keletkezésének adatait. Sorolja föl a változatokat, okolja meg az alapszöveg kiválasztását, időrendi elhelyezését. Itt közölje az esetleges ajánlás (*dedikáció*) szövegét. A 19–20. századi szerző halála utáni kiadásokra csak különleges esetben kell utalnia, például a szerző életében meg nem jelent (*posztumusz*) művek első kiadására, vagy olyanra, amelynek szerkesztésekor először vették figyelembe a szerző hagyatékának a végleges változatra vonatkozó módosításait. A névtelenül megjelent vagy korábban kétes hitelességűnek tartott művek szerzőségét mindenre kiterjedő figyelemmel kell bizonyítani.

7.31 Ezután közölje a szerkesztő a szerzőtől (kézirataiból, az életében megjelent és tőle jóváhagyott kiadásokból) származó változatoknak a főszövegtől való eltérését. Minden különbséget számon kell tartania, amely a szerzőtől vagy a szerző életében tudtával és ellenvetése nélkül készült kiadásból eredhet. Az egykorú, de nem a szerző ellenőrzésével megjelent, úgyszintén a szerző halála utáni kiadások szövegváltozatait csak akkor kell figyelembe vennie, ha valamely közismert változatban előforduló hiba kiküszöbölésére szükséges felhívnia a figyelmet, vagy ha a változatbeli különbség a korra jellemző, netán a mű utóélete szempontjából különös jelentősége van (pl. utólagos cenzúra esetében).

7.32 Ha a szerző az egyik kiadásban kiemelve (pl. dőlt betűkkel) szedett egy szót vagy szövegrészt, más kiadásban viszont nem, ezt szövegváltozatként kell föltüntetni.

7.33 A szövegváltozatok közlésében a szerkesztő először adja meg a főszöveg megfelelő sorának a számát, utána a változatban eltérő részletet olyan szöveggörnyezetével, amely az azonos és az eltérő szövegrészeket világosan fölismerhetővé teszi, végül az eltérést mutató szövegforrás (kézirat, kiadás) rövidített jelét. (Ezt a sorszám után is közölheti.) Az ugyanazt a szót vagy sort érintő különbségeket a változatok keletkezésének időrendjében kell közölnie, hogy a szöveg alakulásának története szemléletes legyen.

7.34 A szövegváltozat közlésében a főszöveggel azonos szavak álló betűkkel legyenek szedve, a főszövegtől eltérő szavakat, betűket pedig dőlt szedés különböztesse meg. Például

ha a főszöveg 11. sorában a „fut, szalad” áll, egy kéziratos változatban pedig „fut, rohan” található, akkor a szövegváltozat jegyzetbeli közlésében a megoldás a következő:

11 fut, *rohan* k

Így az eltérő rész jól megkülönböztethető. A főszövegből csak annyit kell megismételni, amennyi az eltérés szövegbeli helyét egyértelművé teszi.

7.35 A szerkesztő magyarázó, kiegészítő szövege *szögletes zárójelben*, álló betűkkel legyen nyomtatva. Például ha a főszöveg 9. sorában egy „elmehetnél” föltételes módú igealak van, s ennek helyén a szerző kéziratában „elmehetsz”-ből javított „elmehetnél” olvasható, akkor a jegyzetbeli megoldás ez lesz:

9 elmehetnél [jav. ebből: elmehetsz] k

7.36 A szerzőtől törölt alakokat, szavakat, szövegrészeket *csúcsos zárójelbe* foglaljuk. Például a főszöveg 5. sorának „tudta” szavához ez a jegyzet:

5 <*tudja*> tudta k

Az olvashatatlan alakok szögletes zárójelben kipontozva jelölendők, hozzávetőleg annyi ponttal, ahány betű lehet az olvashatatlan rész [...]. Ha egy áthúzott alak olvashatatlan, a pontsor csúcsos zárójelbe kerüljön <...>. Az eltérő írásjelet a megelőző szót is leírva tüntessük föl:

7 *látta:* k
látta, DM
látta; SZ

Vagy egy sorban: 7 *látta:* k *látta,* DM *látta;* SZ

A törlésen belüli törlést kettőzött csúcsos zárójellel jelöljük: << >>

7.37 A szöveg alakulásának, a kézirat javítgatásának egy-egy állomására a megfelelő változat után zárójelbe tett számmal hívjuk föl a figyelmet:

19 értelmes szívű, ne add ocsmány (1) k₁
szerelmes eszü, ne add ocsmány (2)
szerelmes ésszel, ne add ocsmány (3)
Szabad eszeddel ne add ocsmány (1) k₃
Szabad ésszel mit adjam ocsmány (2)

A bizonytalan olvasat jele a szó mögé szögletes zárójelben tett kérdőjel. Különféle helyzetben alkalmazható:

Javítás nélküli kézirat nyomán: *lucskos* [?]

A szerző kéziratában törölt szó esetében: <*lucskos?*>

Szerkesztői magyarázattal: *lucskos* [esetleg *lustos*, amelyet a kézirat megengedne, de a szerző nyelvéllapota és ízlése kevésbé].

7.38 A szövegváltozatokat általában soronként közöljük. Elfogadható az is, ha a főszöveg egy sorához tartozó rövid, egy-két szó terjedelmű eltéréseket takarékosan egy sorban hozzuk. Több sornyi főszöveghez tartozó szerkesztői jegyzetnek a folyamatos szedése nehezen áttekinthető, tehát nem célszerű.

7.39 Ha a főszövegek közt több főváltozatot közlünk, minden főváltozathoz külön Jegyzetek tartozzanak, kölcsönös utalással és szükség szerint a főváltozatok összehasonlító táblázatával.

7.4 A szövegváltozatok között vagy közlésük után a szerkesztő soronként adjon számot a saját javításairól, egyenként megokolva őket. Ismétlődő esetekben rövidítéssel élhet: sh = sajtóhiba, th = tollhiba, gh = géphiba, hh = hanghiba. Az 1904 utáni nyomtatott művekben, különösen a publicisztikai írásokban vagy kétes megbízhatóságú alapszövegből vett főszövegekben előforduló, nyilvánvaló sajtóhiba javításáról nem kell számot adni.

7.5 A szerkesztő ezután ismertesse a mű keletkezésének és egykorú fogadtatásának történetét, majd szükség szerint az utóéletét. Esztétikai értékelésnek itt is csak olyan mértékben van helye, amennyire a keletkezéstörténet vagy a pontosabb időrend tisztázásához szükséges. A szerkesztő közölje a műre vonatkozó fontosabb szakirodalom bibliográfiáját, és egy-egy tételhez csatolva érdem szerint rövid tartalmi ismertetést (*annotációt*) is adjon, különösen ha a forrás nehezen hozzáférhető. Említse meg a mű formai, ritmikai sajátossága-ira vonatkozó lényeges megállapításokat, hívja föl a figyelmet a mű értelmét megvilágosító mozzanatokra, párhuzamokra.

7.51 A szerkesztő a mű megértését megkönnyítő, más szerzőtől származó idézeteket is az előbbieken kifejtett szövegközlési elvek szerint közölje. Az idegen nyelvű idézeteknek a kritikai kiadás számára készült fordítását természetesen mai helyesírással adjuk, de ha régebbi (pl. a szerzőtől esetleg figyelembe is vett) fordítást idézünk, ennek közlése betűhív legyen.

7.6 Műfordítás eredetijét a szerkesztő csak akkor közölje, ha nehezen hozzáférhető. Egyébként elég, ha megadja a szerzőtől használt idegen nyelvű kiadás bibliográfiai adatait. Be kell viszont számolnia az eredetivel való összehasonlítás eredményéről, akár ő, akár korábban más végezte el ezt a munkát. Jeleznie kell az esetleges kihagyásokat, rövidítéseket, nyelvi vagy tárgyi tévedéseket stb.

7.7 A Jegyzetek, ha jelentőségük megkívánja, tartalmazzák a mű idegen nyelvű fordításainak, képzőművészeti, zenei, színpadi, film-, rádió- és televíziófeldolgozásainak jegyzékét (bibliográfiáját). Ezeknek kritikai visszhangjából csak a legfontosabbakat kell megemlíteni, esetleg rövid ismertetéssel. A további kutatások megkönnyítésére célszerű közölni a nehezen hozzáférhető sajtótermékek közleményeinek tömör kivonatát, a legszükségesebb idézetekkel.

7.8 A szerkesztőnek jegyzetbeli magyarázatot kell fűznie a műben előforduló kevésbé ismert személy- és földrajzi nevekhez, az elavult és a tájnyelvi szavakhoz, a nem közkeletű szólásokhoz. Ismétlődő előfordulás esetén az első említés alkalmával, terjedelmesebb műben a korábbi magyarázatra visszautalva. A szükséghez képest — főként régi szövegek közlésekor, vagy ha sok magyarázatra szoruló kifejezés ismétlődik a főszövegben — a kötet végén magyarázó szótár (*szómutató*) állhat, mert ez tehermentesíti a Jegyzeteket az ismételt magyarázatoktól vagy a bonyolult visszautalásoktól. A megfajított nevek, szavakra külön hívjuk föl a figyelmet.

7.9 A szerkesztő a keletkezéstörténeti vagy a sorokhoz fűzött magyarázó jegyzeteiben szükség szerint térjen ki a történeti vonatkozásokra, és mutasson rá a szerző nézeteinek forrásaira, esetleges tárgyi vagy eszmei tévedéseinek okaira.

7.10 A Jegyzetek megfogalmazásában szigorú tárgyiaságra és tömörségre kell törekedni. A szerkesztőt a lektor, sorozatszerkesztő vagy a textológiai munkabizottság utasíthatja a fölöslegesen földuzzasztott jegyzetanyag csökkentésére. A Jegyzetekben művenként ismétlődő alcímeket (pl. Kézirat, Megjelenés, Szövegváltozatok, Javítások, Keletkezéstörténet, Magyarázatok) csak terjedelmes jegyzetanyag tagolására célszerű alkalmazni.

7.11 Kétnyelvű szövegkiadásban a magyar nyelvű jegyzeteket a másik nyelven is közölni kell.

8. TARTALOMJEGYZÉK, MUTATÓK, RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

8.1 Minden kötet végén tartalomjegyzék tüntesse föl egy-egy mű szövegének és a hozzá tartozó Jegyzeteknek a lapszámát. A szerkesztő különös gonddal ügyeljen a tartalomjegyzék pontosságára és áttekinthetőségére. A némely kérdésben többféle megoldás között választó szerkesztő nagy felelősséggel tartozik azért, hogy az olvasó a bonyolultabb szerkezetű kiadvány használatában minden lehető segítséget megkapjon. Kisebb költeményeket, rövid elbeszéléseket tartalmazó kötetben betűrendes címmutatót, verseskötetben kezdősor-mutatót, szükség esetén cikluscímmutatót is kell készítenie. Levelezéskötetben célszerű a levelek íróiról és címzettjeiről is mutatót adnia.

8.2 Minden kötet tartalmazzon névmutatót, szükség szerint (pl. publicisztikai írásokhoz) egyesített név- és tárgymutatót. Másfajta mutatókkal is fokozhatjuk a kiadvány használhatóságát (pl. levelezéskötetben a szerző említett műveinek címmutatójával). Azt a lapszámot, amely az érdemi magyarázatot tartalmazó helyre utal — többnyire a névnek, tárgyszónak a Jegyzetekben való első előfordulására — emeljük ki dőlt szedéssel (pl. a név viselőjének életrajzi adatait közlő jegyzet helyét).

8.3 Minden kötetben legyen rövidítésjegyzék. Tartalmazzon minden olyan rövidítést, amely nincs benne az akadémiai helyesírási szabályzatban, vagy eltér az ott találhatóétól. Itt közöljük a régi betűk átírásának kulcsát is. A szerkesztői Jegyzetekben használható rövidí-

tések megválasztásában célszerű *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* gyakorlatát követni.

8.4 Több kötetes kritikai kiadás zárókötetében kívánatos közölni az egész sorozat összesítő tartalomjegyzékét, egyesített név- és tárgymutatóját.

9. VEGYES RENDELKEZÉSEK

9.1 Ennek a gyakorlati tapasztalatok alapján átdolgozott szabályzatnak az életbelépése után az itt rögzített elvekhez kell igazodni minden olyan kiadvány készítésében, amely a kritikai kiadás igényével lép föl.

9.2 Azoknak a kritikai kiadásoknak a készítésében, amelyekből már megjelentek kötetek, vagy amelyeknek munkálatai már eléggé előrehaladtak, a szerkesztő a korábban alkalmazott eljárásokat is figyelembe véve próbálja meg érvényesíteni az új szabályzat elveit; szükség esetén megokolni az ezektől való eltérést.

9.3 Minden kritikai kiadás — a kornak és az életmű jellegének megfelelően — fölvet különleges, egyedi tennivalókat. Ezért a kötet vagy a sorozat szerkesztője dolgozza ki a szabályzatban rögzített általános elvektől és gyakorlati megoldásoktól eltérő eljárásokra vonatkozó javaslatait, sajátos részletkérdésekre kiterjedő elgondolásait, és terjessze jóváhagyásra a textológiai munkabizottsághoz.

9.31 Sok műnek vagy életműnek a kritikai kiadásában különleges gondokat vet föl a helyesírás. A szerkesztő térjen ki javaslatában a kiadás sajátos helyesírási kérdéseire.

9.32 A szerkesztői Jegyzetekkel kapcsolatban (elhelyezésükre, külön fejezetük szerkezetére, egy-egy technikai megoldásra vonatkozólag) a szabályzat több lehetőséget enged meg. Ezek közül a kötet vagy a sorozat szerkesztője az életmű természete szerint választhat. Gondos megfontolást kíván, hogy amit a szabályzat legcélszerűbbként ajánl, vagy ami a gyakorlatban leginkább szokásos, attól milyen megokolás alapján szabad vagy kell az adott esetben eltérni. A szokatlanabb vagy vitatható választást mindenképpen meg kell okolni. Az egész sorozatra érvényes döntést az első megjelenő kötet megfelelő helyén okoljuk meg. Egy-egy szerző azonos műfajú műveinek kiadásában kívánatos az egyöntetűség, de műfajokban változatos életműsorozatban ne erőltessük a következetességet a célszerűség rovására.

9.4 A népköltészeti alkotások, nyelvjárási vagy népnyelvi szövegek kiadására nézve továbbra is *A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata* (1974) érvényes.

9.5 Ezt a szabályzatot a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának elnöksége 1987. június 3-án jóváhagyta.

májában marad a nem betűjellel írt rövidítés (≈, ψ, †, □, §). A megtartott rövidítéseket jegyzékben kell föloldani.

7. A számok római vagy arab jellegét meg kell tartani. A római számokat a szövegben talált formában közöljük (pl. IIII, viiii, V̄I, ̄CIC; de: Xij = Xiii), megtartva a köztes pontokat is (pl. M.DC.VI.). Az arab számokat mai formájukban adjuk (pl. $A = 7$). A szám- és betűkombinációk meg a római és arab számok kombinációi maradjanak változatlanul (pl. 4^{or}, 2oti, iii-cia, Xber, 9^{tris}); ha az olvasat nem világos, a megoldást jegyzetben közöljük (pl. viiir = septemvir; lyoii átírása: 150ii, jegyzetben: 1502).

8. A nem klasszikus latin nyelvi szavakról — így a magyarországi latinságban előfordulókról is — ajánlatos értelmezést is tartalmazó szójegyzéket készíteni.

FRANCIA

Franciaországban semmilyen központi irányelv nem szabályozza a kritikai kiadásokat, a gyakorlatban azonban a 16–19. századi szövegek közlésének túlnyomó többsége betűhív. A szerzői kéziratban talált írásmódtól csak kivételes esetben térnek el (például ha nincs eredeti kézirat, csak korabeli nyomtatvány; vagy például ha több, különböző korszakból származó, befejezetlen vagy egymást fedő kézirat marad fenn, amelyek hangjelölése és központosítása nem egységes, mint Rousseau *Confessions*-ja esetében). A régi nyomtatott szövegeket is változtatás nélkül közlik. Gyakran még iskolai használatra szánt vagy kifejezetten népszerű kiadványokban is megőrzik a régi helyesírást (pl. Corneille, Racine, Molière drámáiban). Ezt az eljárást az is megindokolja, hogy a francia helyesírás reformja a legtöbb kérdést illetően már a 17. században megtörtént, a központosítást pedig sohasem szabályozták szigorúan. Ennek megfelelően a szabályok nagy része a 17. század óta lényegében változatlan, a kisebb változások pedig (pl. *mesme* ~ *mème*) nem nehezítik meg nagyon az olvasást. Gondot okoz, és mindig csak külön elemzés alapján dönthető el a kis- és nagybetűk használatának meg a központosításnak a kérdése. Ha a szerzőtől származik az írásmód, és a jelentés szempontjából nem tartható közömbösnek, továbbá, ha egységes vagy legalábbis némi szabályszerűség jellemzi, érdemes megtartani. Ha nem, akkor fölmerül az egységesítés és átírás szükségese, amely néha nehezen megoldható problémákat vet föl. Például a központosítást megfelelő szabályozás hiányában még a francia anyanyelvű lektorok sem képesek egyértelműen korszerűsíteni.

Szélsőséges esetként némely francia kritikai kiadások még a mű első kiadásának tipográfiai jellemzőit is igyekeznek átmenteni. (Pl. a párbeszédtagolásának régies jelzését, a lap szélén végigfuttatott idézőjeleket.)

Franciaországban a reprintkiadások sokkal elterjedtebbek, mint nálunk, és a népszerű kiadásokat (pl. *Classiques Garnier*, *Pléiade*; ez utóbbi sorozatban valódi kritikai kiadások is megjelennek, mint Prousté) ugyanolyan gondos textológiai munkával készítik elő, mint a kritikai kiadásokat, csak éppen jegyzeteket nem közölnek, vagy csak az olvasó számára legfontosabb magyarázatokat adják meg jegyzetekben.

Az a javaslatunk tehát, hogy a francia gyakorlatnak nagyjából megfelelően a magyar kritikai kiadások köteteiben előforduló francia szövegeket lehetőleg az írásmód megváltoztatása nélkül közöljük, a kivételképpen mégis szükségesnek tartott változtatásról és megokolásáról pedig jegyzetekben adjunk tájékoztatást. A jegyzeteknek természetesen mindazt a fölvilágosítást tartalmazniuk kell, amelyre az írásmód változatlanul hagyása következtében szüksége lehet az olvasónak.

Javaslatunk eltér a Magyar Országgyűlési Emlékek kiadásának szabályzatától (Századok, 1974. 436), amely egy meghatározott sorozat kiadásához készült. Ez a sorozat nem művészi céllal keletkezett, hanem dokumentum jellegű szövegek közlését szolgálja, amelyeknek régies helyesírása fölöslegesen nehezítené a megértést.

OLASZ

Az olasz kritikai kiadások általában átírva közlik a szövegeket. Az átírás főképp a latinos — kiejtést nem tükröző — írásmód modernizálását jelenti. (Noha olasz helyesírási szabályzat mind a mai napig nem létezik, a 19. századtól konszenzus alakult ki a modern helyesírást illetően.) Az átírásra egységes szabályzat nincs, kritériumai sorozatonként, sőt kiadványonként változók.

Azok a szabályok, amelyeket általában minden átírás megtart, a következők:

a *h*-t a mai helyesírás szerint alkalmazzák (*havere* → *avere*);

az *y* és a *j* helyett a mai helyesírást követve *i*-t írnak (*tyranno* → *tiranno*, *spatij* → *spazi*);

az *u*-t és a *v*-t megkülönböztetik egymástól;

a *-ti*, *-cti* betűcsoportot *-zi*-re írják át (*affectione* → *affezione*);

ph helyett *f*-et írnak (*philosophi* → *filosofi*);

az *x*-et *s*-re vagy *ss*-re javítják (*exilio* → *esilio*, *maxime* → *massime*);

az olasz kiejtéstől idegen mássalhangzócsoportokat többnyire nem tartják meg (*sculptore* → *scultore*, *accepto* → *acetto*, *subditi* → *sudditi*, *absolvere* → *assolvere*, *adverso* → *avverso*, *calunnia* → *calunnia*);

az accentókat, az apostrofokat, a középpontozást és a kis- és nagybetűk használatát modernizálják; végül

a szokásos rövidítéseket jelölés nélkül föloldják.

A szöveg sajátosságainak figyelembevételével kell tehát az átírás módját részletesen meghatározni, s ezeket a bevezetőben közölni kell.

A Magyar Országgyűlési Emlékek kiadásának szabályzata (Századok, 1974. 449.) az ortográfia jóval kisebb arányú modernizálását írta elő, mint amit az olasz kiadói gyakorlat követ.

NÉMET

A kérdéses időszaknak már a kezdete is ahhoz a korhoz tartozik, amelyet a német nyelvtörténet korai újfelnémetnek nevez (1350–1550). Míg az ó- és középfelnémet szövegek közlésében diplomatikai hűségű írásmódra kell törekedni, a későbbi szövegek helyesírásában bizonyos egységesítés a föladat. Az átírás azonban csakis a szigorú értelemben vett helyesírást érintheti, nem engedhető meg tehát semmi olyan változtatás, amely a szöveg hangtani jellemzőit, nyelvjárási jellegét meghamisítaná. A részletekre nézve a következő elvekhez kell igazodni:

1. A szöveget általában betűhíven közöljük. Bizonyos normákhoz igazodó átírást csak az $u \sim v$ és $i \sim j$ esetében hajtunk végre: u -t és i -t írunk mássalhangzót jelölő betűk előtt, v -t és j -t magánhangzó jelei előtt. (Természetesen csak akkor, ha a v nem f hangértékű, hanem u -nak olvasandó.) Az Y -t, y -t és ij -t mindig tartjuk meg. Példák:

ietzt átírása *jetzt*, de: *itzt*, *ytzt* marad;
vnd átírása *und*, de *vrowe* marad.

2. Az alapszövegek szokásosabb rövidítéseit föloldjuk, minden jelölés, megjegyzés nélkül. Például: *stam̃* = *stamm*; *vñ* = *und*; *am̃* = *amen*; *ab'* = *aber*. Az esetenként rövidített nevek és címek föloldását viszont szögletes zárójelbe foglalt kiegészítéssel adjuk meg: Ew Mjt = Ew[re] M[a]j [estä]t; H. z. S. = H[erzog] z[u] S[achsen].

3. A nyilvánvalóan romlott szöveg emendálását a mai német helyesírásnak megfelelően (Duden) végezzük. Ne próbáljuk meg az eredeti szöveg írásformáit rekonstruálni.

4. A szavaknak kis- és nagy kezdőbetűs írását általában meg kell tartani. De kezdjük mindig negybetűvel a tulajdonneveket és az új mondatot.

5. Őrizzük meg az eredeti szöveg egybe- és különírási gyakorlatát. Az igekötőt vagy más praefixumot a 18. századig gyakran különírják az igétől (pl. ver geben, zer schlagen), vagy a különállást a következő alkotóelem nagybetűs kezdésével jelzik (pl. ohne verZug). Mindezen ne változtassunk.

6. Tartsuk meg a magánhangzókat jelölő betűk fölött a diakritikus jelek helyén levő betűket is. Ezek ugyanis a nyelvjárási alakváltozatokban előforduló diftongusok jelölésében is szerepelhetnek, tehát átírásuk a hangalak meghamisítását okozhatná (pl. *für*, *für*). Gyakorlatunkban szinte kizárólag az ^e fordul majd elő.

7. Az eredeti központosítást — ha nem értelemszavaró — tartsuk meg. Saját jeleket csak akkor iktassunk be, ha a szöveg érthetősége megkívánja (pl. közbevetett mellékmondat elkülönítésére). Ne törekedjünk azonban a Duden szerinti mai központosításra, csak arra, hogy a mondatokat értelem szerint tagoljuk. A nyomtatott szövegekben alkalmazott ferde vonalat (/) tartsuk meg, ne helyettesítsük mai megfelelőjével. Ha az eredeti szövegben levő központosításon változtatunk, jegyzetben adjunk róla számot.

*

Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata, összeáll. PÉTER László, Bp., 1988.